

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

IV 2013 8

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

OVO NIJE ZEMLJA ZA ŽENE – AMERIKA KAO ANTIFEMINISTIČKA UTOPIJA U ROMANU ŽAKLIN SUZAN *DOLINA LUTAKA*

Apstrakt: U predvečerje drugog talasa feminizma i godina za koje se često kaže da su promenile svet, neuspešna glumica iz Filadelfije općinila je čitalačku publiku širom Amerike i sveta mračnom pričom o seksu, glamuru i svetu bogatih i slavnih. Čitalačka publika dobila je još jedan kulturni klasik – Dolinu lutaka autorke Žaklin Suzan. Javnost je bila oduševljena, kritičari šokirani, a ono što je ostalo od te burne 1966. godine jeste neopadajuća popularnost ove kontroverzne priče. Neki ovu popularnost pripisuju pronicljivosti autorke, drugi je slave kao začetnicu feminizma, dok joj većina zamera što se služila kičem da stekne veliku popularnost i zaradi novac. Ovaj rad će se baviti mogućim razlozima koji stoje iza neopadajuće popularnosti ovog dela nakon gotovo pola veka od objavljivanja, u isto vreme ispitujući da li su opravdane tvrdnje da je Žaklin Suzan svojim perom doprinela proboju feminizma.

Ključne reči: feminizam, kič, profeministički roman, antifeministička utopija.

Uvod

Pre gotovo pola stoleća, u jeku možda najturbulentnije decenije dvadesetog veka, zapadni deo sveta obuzela je pomama za kontroverznim romanom do tog trenutka slabo poznate američke autorke Žaklin Suzan (Jacqueline Susann). Popularna književnost dobila je još jedan „kulturni klasik“, *Dolinu lutaka* (*Valley of the Dolls*), koji se podjednako mnogo čita danas kao i 1966. godine kada je objavljen u SAD.

Avugusta 2010. godine modni časopis *Glamour* (Glamour) objavio je modni editorijal fotografija američke pop pevačice Dženifer Lopez (Jennifer Lopez), i na jednoj od fotografija, gde je akcenat na garderobi i nameštaju, ona čita baš *Dolinu lutaka*. Britanska modna kuća Malberi (*Mul-*

berry) u jesen 2010. godine predstavila je tašnu Nili (*Neely Bag*), nazvanu prema jednoj od junakinja ovog romana. Na internetu su osvanule fotografije takozvanih trendseterki koje nose ovu torbu, među njima i mlade američke glumice Blejk Lajvli (Blake Lively), zvezde u to vreme veoma popularnog američkog serijala za tinejdžere „Tračara“ (*Gossip Girl*). Ako uzmemo u obzir koliko godina, u proseku, ima obožavateljka Dženifer Lopez ili serije „Tračara“, možemo slobodno da zaključimo da će se *Dolina lutaka* čitati i u decenijama koje dolaze. Od 2010. godine autorkini najpoznatiji romani dostupni su i u obliku elektronskih knjiga.

Čvršći dokaz da je ovaj roman još uvek i više nego aktuelan bila je vest američke producerske kuće En-Bi-Si, objavljena krajem 2011. godine, koja pompeznim to-

nom najavljuje da će proslavljeni reditelj Li Danijels (Lee Daniels) režirati seriju „Dolina lutaka“ i vratiti je na male ekrane, na koje se ova knjiga vraća svakih petnaestak godina. Na osnovu knjige koja je doživela ogroman uspeh, 1967. godine snimljen je film u produkciji *Twentieth Century Fox*, u kojem su igrale Barbara Parkins, Peti Djuk i Šeron Tejt (Barbara Parkins, Patty Duke, Sharon Tate). Film je dobio loše ocene od strane kritike, ali je imao po jednu nominaciju za Oskara, Zlatni globus i nagradu Gremi. Knjiga se vratila na male ekrane ponovo 1981. godine, u okviru iste producent-ske kuće, ali u odeljenju za televiziju, u obliku mini-serije, a zatim se 1994. godine vratila još jednom u obliku sapunske opere koja se prikazivala u kasnim večernjim satima.

Iako je od strane kritičara ovaj roman od početka proglašen za kič i kritički zastavljen (primera radi, u novinskim člancima iz ovog perioda američkom književniku Goru Vidalu [Gore Vidal] pripisuje se da je navodno rekao da Žaklin Suzan ne piše, nego kuca), ovo delo je konstantno prisutno u medijima i očigledno je zanimljivo za širu čitalačku i televizijsku publiku već gotovo pola veka. Šta je to onda što ovaj roman čini tako privlačnim, jer je nakon više decenija negativne (i sporadične) kritike svakako jasno da to nije njegov književni kvalitet?

Neopadajuća popularnost ovog romana povlači mnoga pitanja, a najznačajnijim čini se ono u vezi s autorkinim odabirom likova i zapleta, ako uzmemo u razmatranje istorijski momenat u kojem je ova knjiga objavljena. Trenutak kada ovaj roman izlazi veoma je važan za istoriju feminističkog pokreta, jer je tada počeo da jača drugi talas feminizma. Tri godine ranije, 1963. godine, Beti Fridan (Betty Friedan) objavila je u Americi veoma uticajnu knjigu *Mistika ženskog* (*The Feminine Mystique*), za koju se smatra da je inicirala drugi talas, a iste godine Kongres Sjedinjenih Američkih Država usvaja Dekret o jednakim platama

(*Equal Pay Act*). Godine 1966, kada je *Dolina lutaka* objavljena, u SAD je osnovana Nacionalna organizacija za žene (NOW).

Neki kritičari su mišljenja da je autorka prikazala likove iz stvarnog života, pa se smatra da su likovi Dženifer Nort i Helen Loson napisani po uzoru na Kerol Lendis (Carole Landis) i Etel Merman (Ethel Merman), u koje je Žaklin navodno bila zaljubljena u određenim periodima svog života, a da se možda baš Džudi Garland (Judy Garland) krije iza lika Nili. Članak Ejmi Fajn Kolins (Amy Fine Collins), objavljen u magazinu *Veniti fer* (*Vanity Fair*) januara 2000. godine, sadrži još dužu listu paralela sa stvarnim ljudima. Ipak, ne može se sa sigurnošću tvrditi da je roman prikrivena biografija bogatih i slavni, te ga stoga ipak treba posmatrati kao fikciju.

Ovaj rad baviće se sledećim pitanjima, ne nužno ovim redom: šta ovaj roman čini tako popularnim, s obzirom na činjenicu da ga je kritika u potpunosti odbacila; u kakvom su odnosu odabir likova i tok priče i činjenice o istorijskom kontekstu u kojem je roman nastao; da li ovo delo možemo smatrati feminističkim romanom samo zbog toga što ga je napisala žena i što govori o „ženskom iskustvu“. Uz kratak osvrt na autorkinu životnu priču, istorijski kontekst i sâm roman doći ćemo do zaključka da autorku i njen roman ipak ne možemo smatrati (pro(to))feminističkim.

Priče iz sopstvene sobe – autobiografija kao inspiracija

Žaklin Suzan rođena je u Filadelfiji (Pensilvanija), 1918. godine,¹ i čitav njen život u velikoj meri je ličio na avanture njenih proslavljenih junakinja. Rođena je u

¹ Iako se u većini članaka na internetu i u autorkinoj biografiji, koju je napisala Barbara Siman (Barbara Seaman), navodi 1918. kao godina rođenja, u posmrtnom članku, koji je objavljen u *Njujork tajmsu*, piše da je godina rođenja 1921. (tu godinu je autorka „odabrala“ kao svoju godinu rođenja, i ta godina je ugravirana na urni s njenim pepelom), <http://www.nytimes.com/books/98/01/04/home/susann-obit.html>.

porodici slikara i učiteljice, i, uprkos svojoj natprosečnoj inteligenciji, nakon završene srednje škole odlučila je da, umesto odlaska na koledž, krene put Njujorka, gde je želela da se bavi glumom. Već u to vreme počinje da je prati glas „parti devojke“, koja je „sumnjivog“ seksualnog opredeljenja i uživatelj opojnih sredstava. U Njujorku je godinama bezuspešno pokušavala da se proslavi kao glumica, ali je uspevala da dobije stalni angažman samo u reklamama.

Kada je počela da piše, bila je veoma prisutna u medijima zahvaljujući agentu Irvingu Mensfeldu (Irving Mansfield), koji je bio zaljubljen u nju i koji ju je privoleo da se uda za njega (kako neki tvrde, iako ga nije volela), nudeći joj sigurno mesto na američkoj javnoj sceni. To je jedini brak koji je autorka ikada sklopila, a glasine su kružile o njenim ljubavnim aferama i neverstvima, kako s drugim muškarcima, tako i sa ženama, iako do danas nije poznato da li su ove priče istinite. Sa suprugom je imala jednog sina, kome je u ranom uzrastu dijagnostikovano autizam i koji je kao dete smešten u bolnicu u kojoj je ostao do kraja autorkinog života. Ona sama se dvanaest godina tajno borila s opakom bolešću i zbog toga, i stresa zbog bolesnog deteta, postala je zavisna od tableta koje je na svojim putovanjima legalno kupovala bez recepta, u ogromnim količinama, i za koje je smislila nadimak „lutke“, što stoji u naslovu njenog najpoznatijeg romana.

Svoje lično iskustvo i iskustva svojih bliskih poznanika i prijatelja autorka je uspešno prenosila na papir. Volela je da se odmara pored bazena, da uživa kako u kalifornijskom suncu, tako i u vreći svog voljenog Njujorka, da pije koktele i priređuje zabave i prisustvuje istim. Smatrala je sebe prelepom u svakom smislu, iako nije uvek nailazila na odobravanje. Volela je da se sastaje s prijateljicama i priča o seksu i avanturama nevernih supružnika. Volela je putovanja, barbiturate, garderobu koju je dizajnirao Puči (Pucci), drečavoroze boju i svoju pudlicu Džozefin. Želela je da živi

večno, smatrala je da živeti jednom nije dovoljno, ali – kada je već takva surova realnost – da se taj jedan život mora iskoristiti na najbolji mogući način. Mlada je umrla od raka, 1974. godine, u pedeset šestoj godini, u Njujorku u kojem je provela veći deo života.

Žaklin Suzan jedna je od autorki za koje se može reći da su svojim kontroverznim delima trajno obeležile drugu polovinu dvadesetog veka. *Dolina lutaka* je njen prvi roman, ali nije prva knjiga koju je objavila. Prvu knjigu objavila je 1963. godine, pod nazivom *Svake noći, Džozefin!* (*Every Night Josephine!*), i ona spada u dokumentarnu prozu. Ovo delo je bilo veoma neobično u to vreme, jer je glavni lik autorkin pas Džozefin. Knjiga se dovoljno dobro prodavala da omogućiti autorki da radi na svom drugom romanu, *Dolina lutaka*. Otprilike u to vreme, Žaklin Suzan je dobila rak dojke i podvrgnuta je mastektomiji 1962. godine. Ipak, nije odustala od pisanja, i do svoje smrti od javnosti je uspešno krila činjenicu da je teško bolesna. Pre smrti objavila je još dva uspešna romana, *Ljubavna mašina* (*The Love Machine*) 1969. godine i *Jednom ko nijednom?* (*Once is Not Enough*) 1973. godine. Bila je prva autorka u istoriji s tri uzastopna naslova na prvom mestu bestseler liste *Njujork tajmsa*. Posmrtno je objavljena njena novela *Dolores*, 1976. godine, inspirisana životom Žakline Kenedi, kao i naučnofantastična ljubavna priča *Jargo* (*Yargo*), 1979. godine. Svi autorkini romani su u trenutku objavljivanja bili popularni, ali nisu stekli slavu *Doline lutaka*. Na autorkinom veb-sajtu, postavljenom 2012. godine (što je još jedan dokaz žive popularnosti njenih dela), stoji informacija da je Džeki (kako su je novinari zva-

² *Jednom ko nijednom* prevod je na hrvatski jezik, objavljen u Zagrebu 1977. godine, u okviru edicije *Sabrana djela Jacqueline Susann*, u osam svezaka, a koja sadrži sva njena dela osim posmrtno objavljenog *Jarga*. U istoj ediciji prvi autorkin roman preveden je kao *Dolina lutkica*, a drugi kao *Ljubavni stroj*. U Beogradu su objavljeni prevodi samo prva dva romana.

Bojana Gledić

li odmila i zbog sličnosti u glamuroznom stilu oblačenja sa suprugom američkog predsednika Džona Kenedija, Žaklinom Kenedi) prodala više od pedeset miliona knjiga i da su njena dela prevedena na više od 30 jezika.³ *Dolina lutaka* prodana je u preko trideset miliona primeraka i prevedena na više od 20 jezika.⁴

Odjeci životne priče Žaklin Suzan vidljivi su ne samo u likovima za koje se smatra da su inspirisani pravim javnim ličnostima tog doba već i u radnji njena tri najpoznatija romana. U *Dolini lutaka* verno je prikazala trnovit put ka vrhu, sličan onome koji je sama iskusila. Svoju zavisnost od barbiturata i njene posledice takođe je prenela na papir, kao i svoje omiljene lokacije – Njujork i Los Anđeles. U romanu *Ljubavna mašina* prikazala je seks na jedan sasvim novi način za to vreme, i smatra se da je inspiraciju za to pronašla ako ne u svom ličnom ljubavnom životu i brojnim avanturama koje joj se pripisuju, onda u životu svojih prijateljica s kojima se redovno nalazila da razgovara o seksu i preljubi. Bila je predsedavajući ovog svojevrsnog „kluba“. U trećem romanu, *Jednom ko nijednom*, detaljno je prikazan bizaran odnos između oca i kćerke, i smatra se da je Žaklin Suzan u ovaj roman pretočila sopstvenu životnu priču i odnos sa ocem koga je uzdizala do zvezda. Štaviše, neki novinari su smatrali da su svi likovi moćnih muškaraca u romanima ove autorke inspirisani likom njenog oca Roberta.

Ne može se poreći da je Žaklin Suzan za života stekla veliku slavu. Ne može se poreći ni da je začetnik jednog novog pravca u popularnoj književnosti, i da je otvorila put slave autorkama kao što su Džeki Kolins (Jackie Collins) ili Danijela Stil (Danielle Steel). Međutim, previše je tvrditi, kako piše na autorkinom sajtu, da je ona praktično predvodila feministički pokret, jer je pisala o ženama od karijere koje su bile slobodne da prave sopstvene izbore,

bilo dobre ili loše.⁵ Ovakav i slični stavovi imaju za posledicu proglašavanje *Doline lutaka* pro(to)feminističkim romanom, a u nastavku rada pokušaću da prikažem zašto on to nije.

Mistika popularnosti – istorijski kontekst *Doline lutaka*

U knjizi *Mistika ženskog* Beti Fridan je identifikovala „problem koji nema ime“ i ukazala na činjenicu da se generacija žena nakon Drugog svetskog rata u Americi umnogome razlikuje od svojih prethodnica (pedesetih godina prošlog veka slavio se kult majke, domaćice, poslušne supruge), a da su takvo okruženje stvorili muškarci koji su posle rata želeli da imaju dom i mir u kući. Interesantna je njena opservacija o nedostatku raznovrsnih materijala za čitanje, pa je tako, na primer, primetila da ako tekstovi u novinama i na televiziji nisu o domaćicama – onda su eventualno o glumicama. Glumice su se nekako „provukle“ u te tekstove, ali su obično kao likovi kažnjene za svoj životni izbor, osim ako se ne „pokaju“ i vrate porodičnom životu (Fridan 2010: 36–37). *Dolina lutaka* se uklapa u ovu šemu – En, jedina od tri junakinje koja nije direktno umetnica, radi u agenciji za talente i bavi se modelingom, i sve je povezano s industrijom zabave. Vremenski period obuhvaćen romanom identičan je onom koji je Fridanova opisala u svojoj knjizi.

Zvaničnu, „mušku verziju“ priče o Americi pedesetih i šezdesetih godina svakako dobro znamo – priču o „američkom domu“, „američkoj supruzi“, „američkoj porodici“, ali i rokenrol kulturi, mini-suknjama, piluli za kontracepciju, kreditnoj kartici, hipicima, slobodnoj ljubavi. Beti Fridan je svojim delom doprinela tome da vidimo Ameriku u ovom periodu kroz prizmu ženske percepcije. Ako ništa u životu nije crno ili belo, ove dve verzije istorije daju nam jednu sivu, i možda najrealniju, sliku ovog perioda.

³ <http://www.jacquelinesusann.com/books/>

⁴ <http://www.jacquelinesusann.com/valley>

⁵ <http://www.jacquelinesusann.com/valley>

Pogledajmo, dakle, onda u kakvoj Americi Žaklin Suzan objavljuje svoj kontroverzni roman – nakon Drugog svetskog rata, muškarcima u Americi je bio potreban dom koji će im nakon turbulentnih godina doneti željeni mir. Žene su masovno preuzele ulogu domaćica, posle rata tokom kojeg su većinom na neki način bile zaposlene, i jedan opšti stav je glasio da one treba da budu u službi svog supruga i svoje porodice, naravno, imajući što više dece. Stvorio se moderni mit o savršenoj američkoj porodici, dom se preselio u predgrađe, novac je stizao polako, ali sigurno, a nakon uvođenja kreditne kartice, sve je postalo lakše. Muškarci su radili, a žene ostajale kod kuće da se brinu o domaćinstvu i deci. Slobodno vreme provodile su uz televizijski program, časopise, i – u to vreme možda ređe – uz knjige.

Prema Beti Fridan, zanimljive fikcije namenjene ženskoj čitalačkoj publici u tom periodu nije bilo, teme u časopisima uglavnom su bile ograničene na kuvanje i vođenje domaćinstva, i ovakvi članci su često bili kvalitetniji i bolje napisani od ostale proze (Fridan 2010: 38). Žaklin Suzan je u ovom smislu svakako bila ispred svog vremena – pišući fikciju u takvoj atmosferi, lako je zaradila epitete novog i originalnog, i time privukla pažnju. Mogli bismo pomisliti da je napravila siguran izbor odabirom „umetnica“ za svoje junakinje, međutim, ako uzmemo u obzir njenu životnu priču, odabir likova je prilično lično obojen. Žaklin Suzan je sebe u *Dolini lutaka* predstavila kroz sva tri glavna ženska lika, uzevši svaku ponaosob kao predstavnicu neke sfere svog života (gluma, porodica, bolest).

Kako je Ilejn Šouvolter (Elaine Showalter) primetila u svom eseju „Ženska tradicija“, mnoge autorke su, svesne svojih koleginja i svojih čitateljki, osećale prema njima neku prikrivenu solidarnost (Šouvolter, internet). Uspon drugog talasa feminizma vremenski se poklopio s decenijom stvaralaštva Žaklin Suzan i ona ga je, barem na neki način, morala biti svesna.

Ipak, na osnovu izjava koje je davala u to vreme, deluje da je autorka bila sigurna u svoj izbor, i smatrala da svetu pokazuje jednu veliku istinu koja glasi da je ipak bolje biti domaćica nego uspjeti se do vrha da bi odatle samo brzo i nisko pala. Ovakav stav postaje veoma zanimljiv ako uzmemo u obzir činjenicu da autorka sama nikada nije isprobala takav porodični život.

Cilj koji je Žaklin Suzan imala u životu nije bila srećna porodica, već su to bile slava i popularnost. Želela je da njeno delo živi zauvek, da se materijalno obezbedi zbog zbrinjavanja bolesnog sina, i da osvoji ni manje ni više nego Nobelovu nagradu. Prekratko je živela za ovo treće i pitanje je kojim putem bi taj san ostvarila, ali je slavu i novac nesumnjivo stekla. U *Dolini lutaka* autorka je prikazala uspešne pojedince i jednog i drugog pola. Međutim, iako se čini da muški likovi u ovom romanu ostaju dvodimenzionalni i prazni, i služe samo kao potporni stub za priču o tri uspešne mlade žene, autorka je nekako uspela u tome da ih predstavi i idealistički: svi su moćni, prelepi, uspešni i, što je najvažnije, oni pobeđuju. Na početku romana autorka tvrdi da se s Mont Everestom može samo pasti, međutim, u njenoj verziji priče samo žene padaju na dno, a muškarci su tu da im pruže sigurnost i iluziju srećnog doma. Skrivena poruka je jasna – ženama bi bilo bolje da su „ostale kod kuće“.

Da li je to onda razlog zbog kojeg su domaćice toliko volele i kupovale ovu skandaloznu i eksplicitnu knjigu koju nikako ne bi trebalo da čitaju uzorne supruge i majke? Da li zato što je ona u sebi nosila potvrdu da je njihov izbor pravi? Da li zato što im je knjiga poručivala da ne izlaze iz kuhinje, da se to ne isplati, jer ako izgrade svoju karijeru – odaće se porocima i završiće kao tabletomanke ili alkoholičarke, ako pre toga ne izvrše samoubistvo. Ovo pitanje postaje još ozbiljnije danas, gotovo pola veka kasnije. Šta ova knjiga zapravo predstavlja i zašto se stalno plasira u javnost?

Dolina plača

Poznati kritičar *Njujork tajmsa* Eliot Frimont-Smit (Eliot Fremont-Smith) napisao je 1966. godine da je *Dolina lutaka* puna patnje i da je knjiga toliko strašna da nas od te patnje ne mogu spasiti ni sedativi.⁶ Ne bih se u potpunosti složila s ovom tvrdnjom, jer postoji nešto privlačno u načinu pripovedanja što je možda još jedan od razloga zbog kojih je ovaj roman toliko popularan. Ono sa čime sam saglasna jeste tvrdnja da je roman pun patnje, ali bih tome dodala – nepotrebne patnje, jer je autorka sve učinila da priča bude najstrašnija moguća, i možda je poznati kritičar svojim komentarom o sedativima, u stvari, to i želio da kaže.

Sinopsis romana *Dolina lutaka* relativno je jednostavan: on govori o tri mlade žene iz različitih krajeva Amerike, koje u istom trenutku dolaze u Njujork da pokušaju da nađu sreću u različitim sferama života. Bez obzira na međusobne razlike u poreklu i karakteru, one prvo postaju poznanice, pa kasnije i prijateljice, i do samog kraja romana priča prati njihovo sazrevanje i razvoj, a ostali likovi, na prvi pogled, kao da služe isključivo da potkrepe priču o njih tri. Likove ovih junakinja (En, Dženifer i Nili) autorka prikazuje i na vrhu i na dnu, na oba kraja Amerike. Moglo bi se reći da one predstavljaju tri različita aspekta žene – inteligencija/razboritost (En), talentat/marljivost (Nili) i lepota/ženstvenost (Dženifer), ali, bez obzira na svoju glavnu osobinu, svaku od tri glavne junakinje sudbina (ili usud) dovodi u bezizlaznu situaciju, i jedini spas one pronalaze u tabletama ili u smrti. I pored borbene prirode, one ne uspeavaju da se izbore za sebe u muškom svetu i nijednoj nije dodeljen srećan kraj.

En dolazi u Njujork iz malog grada sa željom da izbegne sudbinu svojih sugrađanki – brak, majčinstvo i zanimanje domaćice. Na početku romana vidimo je kao inteligentnu i sposobnu, prelepu mladu

ženu koja želi ličnu slobodu i izgrađenu karijeru. Prema rečima njenog šefa, Henrija Belamija, „[...] ova devojka je stigla ovde pre dva meseca i nije mogla da razlikuje Sedmu aveniju od Brodveja. I ne samo što je pronašla stan još prvog dana, već je savladala posao i primorala me da joj jedem iz ruke“ (Suzan 2008: 21). Međutim, već na početku vidimo njenu tragičnu grešku – ona je gadljiva na poljupce i ne razume šta žene vide u tome. Saznajemo da joj je majka objasnila da su prave dame svakako gadljive na kontakt s muškarcima i da ona na to treba da se navikne: „En, ti si dama i zbog toga ne voliš da se ljubiš. Nijedna dama to ne voli“ (Suzan 2008: 12). Autorka, dakle, od samog početka stavlja u transpoziciju dve strane ove junakinje – ona je napredna, ali i nazadna u isto vreme. Naravno, kao i u svakoj bajci, En pronalazi ljubav. Iako je vidimo u različitim vezama, ona ostaje istinski zaljubljena samo u jednog čoveka, Lajona Barka. Ipak, ona daje sebe i svoje telo tom čoveku koji je nije vredan. Na kraju romana ne vidimo ni trag od one inteligentne mlade žene s početka: gadljivost je prevladala, ovog puta gadljivost prema samoj sebi, i ona odlučuje da svoj bol zbog propalog braka s Lajonom i njegovog neverstva utopi u tabletama, piću i lepotama Njujorka.

Nili takođe dolazi u Njujork iz malog grada, međutim, ona je željna slave, a ne stalnog posla, interesuje je isključivo karijera „zvezde“. Na početku romana ona je predstavljena kao simpatična i pomalo neprilagođena, veoma mlada devojka nesvakidašnjeg talenta: „Nili nije bila obrazovana, ali je imala urođenu inteligenciju jednog psa litalice, plus dodatnu živost zbog koje se izdvajala od drugih. Bila je nespretna, iskrena i nestrpljiva, sa neočekivanom crtom ozbiljnosti, koja je ponekad bila primetna“ (Suzan 2008: 23). S takvim talentom prirodno je da je put vodi samo ka usponu, međutim, ona ne uspeva da se izbori sa sobom i sopstvenom slavom. Iako na početku romana ona priželjkuje ljubav (vidi-

⁶ <http://www.nytimes.com/books/97/06/22/reviews/hollywood-dolls.html>

mo je kako željno iščitava stranice romana *Prohujalo s vihorom*), ona kasnije odbacuje ljubav svog momka, želi da mu naređuje i da ga ponižava, a kada joj ne uspeva to što je planirala, odlučuje da izgubi sopstveno ja u svetu halucinacija koji joj pružaju „lutke“. Zbog toga što postaje od njih zavisna, ona gubi angažmane, uništava prijateljstva, pa čak i završava u bolnici. Ipak, izgleda da autorki ovo nije bilo dovoljno, pa je dodala u roman i Nilinu seksualnu avanturu s Lajonom Barkom, životnom ljubavi En, čime ona pokazuje da ne ume da bude lojalna čak ni prijateljici koju godinama zna.

Dženifer je možda najtragičniji lik i tu je autorka zaista prevazišla samu sebe. Opisala ju je kao „devojkicu neverovatne lepote“ (Suzan 2008: 109), „koju su posebno hvalili zbog fizičkih atributa“ (Suzan 2008: 110) i svi muškarci su zaljubljeni u nju, a ona kao glumica u usponu uporno pokušava da ostane deo džetseta. Iako deluje da to nije ono što istinski želi, Dženifer često zalazi u svet razvrata i loših procena (u jednoj epizodi u romanu ona čak započinje seksualnu vezu sa ženskom osobom – još jedan autobiografski element u priči). Ipak, ona je jedina od sve tri junakinje istinski nežna i sposobna za ljubav: bezrezervno voli, želi da se uda i da ima decu, ali zla sudbina joj to neće dozvoliti. Kako joj saopštava „dobronamerna“ sestra njenog izabranika Tonija Polara, on je bolestan, teško bolestan, i nije u stanju da ima sopstvenu porodicu. Skrhana propalom ljubavlju i gubitkom deteta, Dženifer traži utehu u bogatim muškarcima. Na kraju, kada se čini da je našla čoveka koji je voli, i koga ona može da voli, saznaje da je bolesna od raka i da mora biti podvrgnuta mastektomiji. U epizodi u romanu, koja bi se mogla opisati kao vrhunski kič, Dženifer u suzama saopštava svom ljubavniku da je bolesna, a on joj kaže da ništa nije važno dokle god on ima njene grudi da u njima uživa: „[...] neka ti slobodno izvade jajnike [...] ne interesuje me. To nisi ti. Nikada ni-

sam upoznao tvoje jajnike. Ali, sve dok ne povrede moje bebe [...]“ (Suzan 2008: 297). Slomljena saznanjem da predstavlja samo telo, očajna Dženifer izvršava samoubistvo.

Teško je odrediti koja od ove tri priče je najstrašnija. Muški likovi služe kao potpora za priču o propasti ove tri mlade žene. Za njih bi se takođe moglo reći da predstavljaju različite aspekte muškog karaktera (Henri predstavlja poslovnost/upornost, Lajon privlačnost/seksepil, Mel vernost/odanost). Za ženske likove nema protivteže – svi su listom tragični, čak i oni sporedni, više ili manje važni, poput Helen Loson ili majki glavnih junakinja. Njihova tragična sudbina može se samo oplakivati, jer nade nema, a ono što je najvažnije jeste činjenica da su one same tvorci svoje tragične sudbine i da potpuno svesno rade ono što ih vodi ka potpunom uništenju. U Americi kakvu je predstavila *Žaklin Suzan* nema mesta za ambiciozne žene, a iz romana možemo zaključiti da se nesreća u životu leči alkoholom i/ili opijatima. Sve ovo nikako se ne uklapa u priču da je *Žaklin Suzan* doprinela proboju feminizma.

Profeministički roman ili antifeministička utopija?

Samim odabirom tri junakinje koje su glavne u romanu, i time što je autorka žena, ovaj roman bi se mogao opisati kao profeministički, čak bi se u tom kontekstu mogao opisati i kao profeministički (u odnosu na drugi talas feminizma). Povodom premijere filma o životu *Žaklin Suzan*, pod nazivom „Zar nije predivna?“ (*Isn't She Lovely*), 28. januara 2000, u *Njujork tajmsu* je objavljen članak o „prinčezici petparačke fikcije“. Autorka ovog članka, Karen Derbin (Karen Durbin), piše o sirovom feminizmu u romanima *Žaklin Suzan* i smatra da autorkini romani nude subverzivan odgovor na pitanje šta žene žele. Derbinova takođe ističe važnost karijere junakinja u svim romanima autorke, i to objašnjava autorkinom ličnom neumor-

nom željom da gradi karijeru, diveći se u isto vreme zameni uloga u njenom braku, gde je muž čitavu svoju karijeru posvetio promociji karijere supruge (Derbin, internet).

U predgovoru jednog od novijih izdanja *Doline lutaka*, onom iz 2003. godine, britanska spisateljica Džuli Berčil (Julie Burchill) opisala je ovaj roman kao feministički, i otišla čak i korak dalje zahvalivši Bogu što ovaj roman ne nalikuje feminističkim romanima iz šezdesetih, koje su pisale Doris Lesing (Doris Lessing), Margaret Drebl (Margaret Drabble) i Edna O'Brajen (Edna O'Brien). Ona smatra da se feminizam ne spominje otvoreno u ovom romanu, jer tada nije postojao kao takav. Takođe, smatra da je veoma važno to što je autorka dodelila svojim junakinjama karijere i, prema njenom tumačenju, one nisu nesrećne zbog sopstvene prirode, nego zbog nesrećnih okolnosti u kojima usud uvek ženama dodeli nesreću (da je bolje biti domaćica, majke junakinja bi bile srećne, a nisu). Svoj predgovor Berčilova završava potvrdom da je ovaj roman definitivno feministički, bez obzira na kritiku koja ga smatra petparačkim i kičem (Berčil 2003: IX–XII).

Dolina lutaka bi se možda mogla ovaako shvatiti ako bismo je čitali prosto kao autorkin način da bez suvišnih komentara prikaže usud žene, onako kako ga je ona doživljavala zajedno sa svojom generacijom tih šezdesetih godina prošlog veka. Međutim, da li je to baš tako? Čini se ipak da je Žaklin Suzan, možda i nedopustivo, previše okrenula situaciju u korist muškaraca, jer nije svojim junakinjama dozvolila da se izbore za sebe. U svakoj od tri glavne junakinje možemo identifikovati i elemente borbe i elemente mirenja sa sudbinom, ali autorka se ipak odlučuje da ubije svu borbenost u njima i da im ispiše nesrećne sudbine. Autorka pri tome Amerikankama ni geografski nije ostavila prostor za srećan kraj – i na istoku i na zapadu Amerike one imaju istu sudbinu.

Martin Kasindorf je u svom članku o autorki iz 1973. godine primetio da žene u njenim romanima nemaju želju za slobodom, ali to ne pripisuje istom razlogu koji navodi Džuli Berčil (Kasindorf, internet). On smatra da je autorka svesno u svojim romanima napravila svet u kojem žene žele da budu podređene. To je duhovito sročio rekavši da su romani Žaklin Suzan možda poslednji u modernoj beletristici u kojima žene polude za muškarcima koji ih zovu „lutkice“ i „mačkice“. U već pomenutom članku, objavljenom u časopisu *Veniti fer* januara 2000. godine, koji daje pregled života i karijere Žaklin Suzan, Ejmi Fajn Kolins opisuje *Dolinu lutaka* kao uvod u svet u kojem ženama dominiraju muškarci. Ipak, ona se u istom članku pita zbog čega je ovaj roman tako popularan; kao mogući razlog navodi talenat autorke i njenog muža da promovišu knjige (smatra se da su oni pioniri u toj oblasti), ali navodi i da je autorka u svojim delima iskazala saosećanje prema sunarodnicama i da je iznad svega poznavala svoju publiku. Citira i samu Žaklin Suzan koja je rekla da *Dolina lutaka* pokazuje da je žena u tradicionalno sazidanoj američkoj kući s troje dece u boljoj poziciji od uspešne žene, žene „na vrhu“ (Fajn Kolins 2000: 128).

Ako ovaj roman jeste na taj način bio preskriptivan, autorka je napravila neobičan izbor s obzirom na činjenicu da je živela u jednom sjajnom trenutku za žene, trenutku koji je bio važan za borbu i oslobađanje, i kojeg je ona morala biti svesna, naročito ako se složimo s tvrdnjom Šouvolterove da su šezdesetih godina prošlog veka, za razliku od ranijih istorijskih razdoblja bitnih za razvoj feminizma, književnice bile svesne svog mesta u političkom sistemu i svoje povezanosti s drugim ženama (Šouvolter, internet). Ono što joj ide u prilog jeste mišljenje da žena u književnoj tradiciji nema s kim da se takmiči, ali opet oseća strah; njena pozicija je i olakšana i otežana u isto vreme (Gilbert, Gubar, internet). Mogli bismo ovaj roman takođe

protumačiti kao ispovest autorke koja preispituje sebe, jer je izneverila roditelje odabirom drugačijeg puta, jer je probila barijere prihvaćenog seksualnog ponašanja, jer ne može da prihvati svoju bolest. Ipak, u njenoj biografiji nema indikacija da se zbog bilo koje svoje odluke u životu pokajala.

U svojoj knjizi *Nevolja s rodom* (*Gender Trouble*), objavljenoj 1990. godine, Džudit Batler (Judith Butler) bavila se problemom određivanja identiteta koji čini „ženu“ koja je subjekt feminizma. Kako ona tvrdi, politika identiteta neizbežno je ograničena, kako zbog fragmentarnosti samog feminizma, tako i zbog paradoksa da se pojedine žene protive feminizmu, žene koje bi on trebalo da predstavlja (Batler 2010: 52). Autorka vidi problem u granicama koje se „uvek postavljaju u svetlu hegemoneg kulturnog diskursa zasnovanog na binarnim strukturama“ (Batler 2010: 61). U slučaju Žaklin Suzan, koja je ličnim odabirom u svom najpoznatijem romanu akcent stavila na ženske likove, nikako ne možemo govoriti o feminističkom pristupu ili feminističkoj literaturi. Činjenica da su junakinje ženskog pola nikako ne može značiti da su one posledično u direktnoj vezi s feminizmom.

Rad objavljen deceniju ranije u časopisu *Feminist rivju* (*Feminist Review*) 1980. godine, autorke Rozalind Kauard (Rosalind Coward), ispituje da li su činjenice da je žena autor nekog romana, ili da roman govori o ženama ili „ženskom iskustvu“ dovoljne da taj roman proglasimo feminističkim romanom (Kauard, internet). Roman Žaklin Suzan posebno se može posmatrati u svetlu članka Kauardove, jer osim tvrdnje da autor i tema nisu dovoljni da se delo direktno poveže s feminizmom, ona takođe ističe činjenicu da, iako je drugi talas feminizma omogućio mnogim autorkama da zgrnu milione pišući o seksu i „ženskom seksualnom iskustvu“ na jedan novi način, to nikako ne znači da su ti isti romani povezani s feminizmom kao pokretom. Ove

argumente bismo mogli upotrebiti direktno protiv pomenutih hvalospeva o tome kako je Žaklin Suzan učestvovala u feminističkom pokretu pre svih ostalih. Ako sumiramo autorkin stav u *Dolini lutaka*, jasno je da bi, po njenom mišljenju, ženama bilo bolje da su ostale tamo gde su bile pedesetih godina prošlog veka.

Na kraju dolazimo do onoga što najviše zabrinjava u vezi s neopadajućom popularnošću ovog romana tokom decenija. Mogući razlog koji stoji iza privlačnosti te priče je činjenica da je Žaklin Suzan u ovom romanu stvorila jednu drugačiju Ameriku – antifeminističku utopiju u kojoj su žene učutkane i kažnjene čim pokušaju ili uspeju da dostignu veliki uspeh, i suprotnih primera nema. U njenom svetu naprosto nema mesta za uspešne, samostalne, slobodne žene. Možda, s te strane, i nije čudno što je knjiga izazvala takvu senzaciju na tržištu: veliki deo žena ju je verovatno čitao kao sliku svoje nesrećne sudbine, identifikujući se s onima koje pate, ali koje ne mogu ništa da učine za sebe (jer im to autorka nije dozvolila), dok su sigurno mnogi, u svetu u kojem ipak vladaju muškarci, verovatno uživali i još uvek uživaju i likuju nad ličnim neuspesima krupnookih lepota koje ipak na kraju nisu pobedile.

Naravno, jasno je da ovde nije reč o angažovanoj literaturi, i autorkin izbor likova i priča mora se posmatrati kao proizvod inspiracije ili želje za novcem i slavom. Zanimljivo je to što sama nije sledila primer koji je davala u svojim romanima, do smrti se borila za uspeh i slavu i nije htela da prizna da je primorana da posustane, jer je telo izdaje. S obzirom na njenu izuzetnu životnu snagu, i činjenicu da je bila žena u trenutku kada je došlo do velikog preokreta, mogli bismo joj možda ipak zameriti što se nije malo lepše odužila svojim sunarodnicama i ostavila generacijama da čitaju i režiserima da snimaju makar malo drugačiju priču, u kojoj barem jedna žena pobeđuje i zajedno s njom nada za sve.

Izvori

1. Suzan, Žaklin (2008), *Dolina lutaka*, prevod Vesna Tomašević, Beograd: Alnari.

Literatura

1. Batler, Džudit (2010), *Nevolja s rodom*, prevod Adriana Zaharijević, Beograd: Karpos.
2. Burchill, Julie (2003), "Introduction to Valley of the Dolls", *Valley of the Dolls* by Jacqueline Susann, London: Virago, IX–XII.
3. Durbin, Karen. "SPRING FILMS; A Princess of Pulp Returns to Even the Score", *The New York Times*, internet, dostupno na: <http://www.nytimes.com/2000/01/16/movies/spring-films-a-princess-of-pulp-returns-to-even-the-score.html?pagewanted=all&src=pm> (pristupljeno septembra 2012).
4. Fine Collins, Amy (2000), "Once Was Never Enough", *Vanity Fair*, January 2000: 114–131.
5. Friedan, Betty (2010), *The Feminine Mystique*, London: Penguin Books.
6. Gilbert, Sandra i Suzan Gubar (1984), „Zaraza u rečenici: žena pisac i strepnja od autorstva“, prevela s engleskog Radmila Nastić (iz: Sandra M. Gilbert and Susan Gubar, "Infection in the Sentence: The Woman Writer and the Anxiety of Authorship", *The Madwoman in the Attic, The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, New Haven – London: Yale University Press), internet, dostupno na: http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=194 (pristupljeno septembra 2012).
7. Coward, Rosalind (1980), "This Novel Changes Lives: Are Women's Novels Feminist Novels? A Response to Rebecca O'Rourke's Article 'Summer Reading'", *Feminist Review* 5: 53–64, internet, dostupno na: <http://www.palgrave-journals.com/fr/journal/v5/n1/full/fr198012a.html> (pristupljeno septembra 2012).
8. Kasindorf, Martin, "Jackie Susann Picks up the Marbles", *The New York Times Magazine*, internet, dostupno na: <http://www.nytimes.com/books/98/01/04/home/susann-profile.html> (pristupljeno septembra 2012).
9. Šouvolter, Ilejn (1977), „Ženska tradicija“, prevela s engleskog Stanislava Lazarević (iz: Elaine Showalter, "The Female Tradition", *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Bronte to Lessing*, Princeton University Press), internet, dostupno na: http://www.zenskestudie.edu.rs/index.php?option=com_content&task=view&id=193 (pristupljeno septembra 2012).

NO COUNTRY FOR WOMEN – AMERICA AS AN ANTI-FEMINIST UTOPIA IN JACQUELINE SUSANN'S VALLEY OF THE DOLLS

Summary

On the eve of the second wave of feminism and the years for which it would often be said that they changed the world, a modestly successful actress from Philadelphia mesmerized the public with her dark story of sex, glamour and the world of the rich and famous. Readers were presented with another cult classic – *Valley of the Dolls* by Jacqueline Susann. The public was delighted, the critics in shock, and what remains of that turbulent 1966 is the unfading popularity of this controversial story. Some

ascribe this popularity to the author's ingenuity, others celebrate her as a herald of feminism, while most resent the fact that she used kitsch to gain great popularity and make money. This paper will deal with the possible reasons behind the unwavering popularity of this novel almost half a century after its publication, examining at the same time whether there is truth in the claims that through her work Jacqueline Susann contributed to the advent of feminism.

bojanagledic@gmail.com